

بُعد بازنمایی در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول

نوع مقاله: پژوهشی

بهنام آقائی نژاد، مریم جلائی*

کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی ایران، کاشان
دانشیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، ایران، کاشان
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

چکیده

از آنجایی که در متون آموزشی، تصاویر نقش قابل توجهی را ایفا می‌کنند لذا کاربست روشمند آن می‌تواند موجب تسهیل یادگیری و افزایش عملکرد شناختی فراگیران شود. در پژوهش حاضر، تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول از لحاظ ابعاد مختلف بازنمایی شامل بُعد فرایند، شخصیت و محیط بر اساس نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون (۲۰۰۶) و نیز چگونگی انتقال معنای تصاویر متناسب با دانش فراگیران و رشد شناختی و ادراکی آنها بر اساس دیدگاه رشدشناسی گو و فنگ (۲۰۱۵) به روش کمی و کیفی و با استفاده از بازبینی (چک‌لیست) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد در بیشتر تصاویر در ابعاد معنای بازنمایی، الگوی مناسب در گزینش تصاویر در پایه‌های هفتم تا نهم متناسب با روند رشد شناختی و ادراکی فراگیران وجود ندارد؛ زیرا در بررسی بُعد فرایند، تغییرات رشدی و شناختی از شیوه فرایند روایتی به مفهومی در تصاویر کتاب‌های پایه هفتم تا نهم به طور کامل رعایت نشده است. در بُعد شخصیت نیز تغییرات رشدی و شناختی از تصاویر کارتون به تصاویر واقعی رعایت نشده و فقط از شخصیت‌های فردی و گروهی تا حدودی استفاده شده است. از نظر بُعد محیط نیز تغییرات رشدی و شناختی از محیط‌های بومی به محیط‌های غیر بومی در تصاویر پایه هفتم تا نهم وجود ندارد. نتایج این پژوهش می‌تواند به مؤلفان کمک کند تا در چاپ-های آتی این کتاب‌ها تصاویری مناسب با تغییرات رشدی و شناختی فراگیران انتخاب کنند تا تسهیل-کننده یادگیری آنها باشد.

کلیدواژه‌ها: تصاویر، بُعد بازنمایی، کتاب‌های عربی متوسطه اول، نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون، رشدشناسی گو و فنگ.

١- مقدمه

تصاویر بر حسب کارکردی که دارند نقش قابل توجهی را در یادگیری ایفا می‌کنند؛ لوی^۱ و لنتز^۲ اظهار می‌دارند «چنانچه تصاویر، محتوای متن را تقویت کنند، نتیجه آن نزدیک شدن فراگیر به پیام اصلی متن است که دستاورد آن افزایش برآیند یادگیری است» (ظهراپی، ۱۳۸۶: ۹۵). تصویر به علت اثرگذاری در بینایی فراگیران، نقش مهمی در یادگیری دارد. پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام شده نشان داده‌اند که ۷۵٪ از یادگیری فراگیران از طریق قوه بینایی حاصل می‌شود زبان تصویر می‌تواند مؤثرتر از هر وسیله ارتباطی دیگر، دانش بشر را گسترش دهد. زبان تصویر این امکان را به انسان می‌دهد که تجربه کند و تجربیاتش را در شکلی قابل مشاهده، مستند سازد (زارعی زوارکی، ۱۳۹۲: ۲۸). بنابراین می‌توان گفت مهم‌ترین وظیفه تصور، انتقال اطلاعات است (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷). تصاویر و عکس‌هایی که در کتاب‌های درسی استفاده می‌شوند، بخشی از محتوا است که قرارگیری آن در موقعیت مناسب و حفظ تناسب آن‌ها با متن و محتوا دقت و دانش بسیاری را می‌طلبد تا مشاهده و رجوع به آنها توسط فراگیر باعث سهولت یادگیری شوند.

کتاب‌های درسی پس از ارتباط کلامی زبان آموزان با معلم مهم‌ترین منبع ارتباط آنان با زبان است؛ در این بین، تصاویر موجود در کتاب‌های درسی در سرعت بخشیدن به انتقال مفاهیم نقش کلیدی و مهمی را ایفا می‌کنند؛ به گونه‌ای که طبق نظر هیبینگ و اریکسون^۳ ارزش یک تصویر بیش از هزار واژه است (۲۰۰۳، ۷۵۸) بنابراین با توجه به اینکه کتاب‌های درسی، مهم‌ترین ابزار آموزش در مدارس است به خصوص کتاب‌های عربی متوسطه اول که اولین منبع یادگیری این زبان می‌باشند، در پژوهش حاضر به بررسی ابعاد بازنمایی تصاویر (بُعد فرآیند، بُعد شخصیت و بُعد محیط) در کتاب‌های مذکور با استفاده از نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون^۴ پرداخته شده است. همچنین ساختار تصاویر این کتاب‌ها از لحاظ تغییر بازنمایی و تناسب این تصاویر با توانایی ادراکی و رشد شناختی بر مبنای دیدگاه

¹-Levie

²-Lentz

³ Hibbing & Ericson

⁴- Kress & Van Leeuwen

گو و فنگ^۱ (۲۰۱۵) مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد؛ فرآیندها از دو منظر روایتی و مفهومی و شخصیت‌ها از سه منظر گروهی یا فردی، کلی یا جزئی، کارتونی (تخیلی) یا عکس (واقعی) مورد بررسی قرار می‌گیرند. بررسی این موارد مخصوصاً بررسی تصاویر از لحاظ کارتونی یا عکس، حائز اهمیت است؛ زیرا گو و فنگ بر این باورند که این قبیل تصاویر تغییرات رشدی را به طور واضح نشان می‌دهند (به نقل از روحانی و دیری، ۱۳۹۶: ۱۰۵). آخرین جزء مفهوم بازنمایی تصاویر که در این نوشتار مورد بررسی قرار می‌گیرد، محیط می‌باشد که شامل محیط‌های بومی و غیربومی است؛ به دلیل اینکه مخاطبان کتاب‌های عربی متوسطه اول زبان آموزان ایرانی می‌باشند فرآیندهایی که در محیط ایران به تصویر کشیده شده جزء محیط بومی و فرآیندهایی که در محیط خارج از ایران به تصویر کشیده شده، جزء محیط غیر بومی در نظر گرفته می‌شود.

پرسش‌های پژوهش بدین شرح می‌باشد:

- ویژگی‌های معنای بازنمایی نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول از نظر ابعاد فرایند، شخصیت و محیط چگونه است؟
- بسامد ابعاد فرایند، شخصیت، و محیط در کتاب‌های عربی متوسطه اول به چه میزان است؟
- روند تغییر بازنمایی در ساختار تصاویر به کار رفته در کتاب‌های عربی متوسطه اول از نظر ابعاد فرایند، شخصیت و محیط چگونه ارزیابی می‌شود؟
- ساختارهای بازنمایی در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول تا چه حد مطابق و مرتبط با انتقال دانش فراگیران و رشد شناختی و ادراکی آنها بر اساس الگوی گو و فنگ است؟

فرضیه‌های زیر برای سؤالات فوق مترتب است:

- به نظر می‌رسد از نظر ابعاد فرایند، شخصیت و محیط تصاویر مناسب و متناسب با سن دانش آموزان در هر پایه به کار رفته باشد که با توجه به آموزشی بودن کتاب منطقی است.

^۱- Guo & Feng

- انتظار می‌رود با توجه به لزوم رعایت تناسب تصاویر با رشد ادراکی دانش‌آموزان، تعداد تصاویر روایتی از پایه هفتم به نهم رشد فراینده داشته باشد و از نظر بُعد شخصیت در پایه هفتم تصاویر فردی، بیشتر از پایه هشتم و نهم باشد، و از نظر بعد محیط، کتاب هفتم بیشترین فراوانی را در تصاویر بومی داشته باشد.
- به نظر می‌رسد تصاویر از نظر ابعاد بازنمایی متناسب با روند رشد ادراکی دانش‌آموزان از فرایندهای روایتی در پایه هفتم به سوی فرایندهای مفهومی در پایه‌های بعدی پیش بروند.
- به نظر می‌رسد در ساختار بازنمایی تصاویر طبق نظر گو و فنگ هماهنگی کاملی در فرآیند رشد تصاویر این کتاب در طول زمان با فرایند رشدی دانش‌آموزان ایجاد شده باشد.

۲- پیشینه پژوهش

پس از بررسی‌های انجام شده در منابع اطلاعاتی مشخص شد تاکنون پژوهشی در راستای بررسی بُعد بازنمایی تصاویر کتاب‌های عربی انجام نشده است؛ اما تعدادی از کتاب‌های درسی نظام آموزشی ایران بر اساس این رویکرد مورد واکاوی قرار گرفته‌اند که به بارزترین آن‌ها اشاره خواهد شد.

مصلح زاده (۱۳۹۱) تصاویر کتاب‌های درسی دوره راهنمایی را بر اساس نشانه‌شناسی اجتماعی مورد پژوهش قرار داده. نتایج نشان داد ساخت تصاویر بیشتر روایتی بوده و در بیشتر تصاویر امکان برقراری ارتباط با مشاهده‌گر نیست. الفاعوری و ابوعوض (۲۰۱۲) (۱۳۹۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر استفاده از تصاویر در آموزش لغات و جملات عربی به غیر عربی زبان‌ها در دانشگاه اردن پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد گروه آزمایش معنای لغات و جملات عربی را بسیار بهتر و سریعتر از گروه گواه آموختند که این مسئله، بیانگر تأثیر مثبت کاربرد تصاویر در آموزش زبان عربی بوده است. تحریریان و صدری (۱۳۹۲) کتاب‌های زبان انگلیسی در مقطع دبیرستان را بر اساس رویکرد نشانه‌شناسی مورد بررسی قرار داده و دریافتند که هرچند تصاویر این کتاب‌ها دارای کارکرد توضیحی‌اند اما از قابلیت بالقوه آنها به‌طور کامل استفاده نشده است و این کاستی‌ها باعث می‌شود دانش‌آموزان نتوانند به خوبی با تصاویر ارتباط برقرار کنند و مانع تحقق اهداف آموزشی می‌شود. نظری طرهان (۱۳۹۵) تصاویر کتاب

فارسی اول دبستان را بر اساس رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی مورد بررسی قرار داده است. نتایج تحقیق نشان داد از لحاظ فرانشیز بازنمودی، بیشتر شرکت‌کننده‌ها در تصاویر، انسان و افراد بازنمایی شده همگی جزء افراد طبقه متوسط جامعه‌اند. روحانی و دیری (۱۳۹۶) به بررسی تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی متوسطه اول بر اساس رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی پرداخته‌اند و دریافته‌اند که در انتخاب تصاویر، الگوی مناسب با چارچوب نشانه‌شناسی با توجه به روند رشد ذهنی زبان‌آموزان ارائه نشده است.

مطالعاتی نیز در راستای تحلیل محتوای کتاب‌های عربی متوسطه اول از ابعاد مختلف انجام گرفته است؛ از جمله: جلائی و ایراندوست (۱۳۹۸) به تحلیل محتوای کتاب‌های عربی متوسطه اول بر اساس نظریه نقش‌گرایی هالیدی پرداختند. نتایج نشان داد که هر هفت نقش زبان‌های هالیدی در این کتاب‌ها وجود دارد. نقش اطلاع‌رسانی، بیشترین بسامد و نقش ابزاری و تخیلی کمترین بسامد را داشت. بنابراین می‌توان گفت این کتاب‌ها می‌توانند در ایجاد توانش ارتباطی در دانش‌آموزان موفق عمل کنند. زارع و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی چگونگی نمود پدیده‌های جنسیت، مراحل سنی و طبقه اجتماعی در این کتاب‌ها پرداختند. نتایج میزان پراکندگی جنسیت مذکر و مؤنث در مواد دیداری و نوشتاری سه کتاب به شکل همگن صورت گرفته و چنین می‌نمایند که به زنان در زمینه‌های مختلف پرداخته شده در کتاب از جمله شغل و جایگاه اجتماعی، ارزشی همچون مردان بخشیده شده است. همچنین بیشتر تصاویر نمایانگر طبقه اجتماعی متوسط است و کیفیت نمود سن و طبقه اجتماعی با فرهنگ ایرانی و مراحل سنی دانش‌آموزان متناسب و هم‌سو است؛ چراکه بیشتر تصاویر و شکل‌ها مرحله نوجوانی را نشان می‌دهد.

زارع و زمانی (۱۳۹۹) هویت ایرانی را در این کتاب‌ها مورد واکاوی قرار دادند. براینده حاصل از این پژوهش نشان داد که پراکندگی این عناصر به صورت همگن نیست و به برخی از عناصر هویت ایرانی از جمله آداب و رسوم و قومیت‌های ایرانی نسبت به دیگر عناصر اهمیت کمتری داده شده است. ایراندوست و همکاران (۱۳۹۹) به تحلیل محتوای کتاب‌های عربی دوره اول متوسطه از منظر جهت‌گیری جنسیتی براساس تکنیک‌های آنتروپوشانون و تاپسیس پرداخته‌اند. بررسی‌های ایشان نشان داد که در مؤلفه‌های «واژه‌های جنسیتی و تصاویر کتاب» تعادل بیش‌تری بین دو جنس ایجاد شده است اما همچنان نابرابری جنسیتی در برخی زمینه‌ها به چشم می‌خورد. احمدی و همکاران (۱۳۹۹) چگونگی بازنمایی تصاویر در سننامه آموزش زبان فارسی را به روش کمی و توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. نتایج پژوهش آنها بیانگر آن بود که در سه فرانشیز مورد بررسی، تصاویر مفهومی بسیار زیاد به کار برده شده‌اند؛ اما تصاویر روایتی بسیار کم است.

٣- مبانی نظری

٣-١. تصویر

در زبان‌های اروپایی واژه image را برای تصویر به کار برده‌اند که این واژه نیز ریشه اصلی واژه دیگری به نام تقلید (imitation) است. همچنین واژه image در خود معانی واژه picture (عکس) را نیز دارا می‌باشد (Oxford English Dictionary, 1989: image). جیمز گیسون^۱ که جمله افراد پیشرو در نشانه‌شناسی تصویری است درباره مفهوم تصویر می‌گوید: «تصویر یا نشانه تصویری، عبارت است از خطوط و علائمی که بر سطح دو بُعدی، نقش بسته و می‌توان آن را فرامود صحنه‌هایی از جهان متعارفی که به ادراک ما درآمده محسوب کرد» (به نقل از ضمیران، ۱۳۸۳: ۱۸۸).

٣-٢. نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون

کرس و ون لیوون نظریه نقش‌گرای هالیدی را مبنای مطالعه خود قرار دادند و رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی را به منظور تحلیل تصاویر به کار گرفتند. آنها معتقدند همانطور که دستور زبان، یاری‌رسان خواننده در درک جملات پیچیده است، دستور زبان طراحی تصویری هم نقش مهمی را در درک تصاویر ایفا می‌کند (روحانی و دیری، ۱۳۹۶: ۱۰۴). رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی تحلیلی است که این دو از باز نمود تصویری ارائه می‌دهند و در کتاب خودشان به نام «خوانش تصویر، دستور طراحی بصری» (۲۰۰۶) روش خود در بررسی تصاویر را تحت این عنوان (نشانه‌شناسی اجتماعی) معرفی کرده‌اند (بنگرید به Kress & Van Leeuwen, 2006: 1-3). فرانتش‌های توصیف شده توسط هالیدی^۲، توسط کرس و ون لیوون تغییر داده شدند تا آنها را برای تحلیل تصاویر به کار برند. به اذعان ویل کاکس^۳ (۲۰۱۴) کرس و ون لیوون، فرانتش‌های هالیدی در دستور نقش‌گرای نظام‌مند را از فرانتش اندیشگانی به معنای باز نمودی، از فرانتش بینافردي به معنای تعاملی و از فرانتش متنی به معنای ترکیبی تغییر دادند و با ایده تغییر در واژگان از این فرانتش‌ها در جهت تحلیل تصاویر استفاده کردند (همان).

¹ James Gibson

² Holliday

³ Wilcox

۳-۲-۱. معنای بازنمودی (بُعد بازنمایی)

معنای بازنمودی با اجزای سازنده تصویر مانند اشخاص، مکان‌ها و اشیاء، مرتبط است. این فراتر از نقش به این سؤال مهم هم پاسخ می‌دهد که تصاویر چه چیزهایی را بازنمایی می‌کند؟ ایده نوین نشانه‌شناسی اجتماعی برای تحلیل تصاویر از نظر فراتر از نقش بازنمودی مربوط به تأکید آن بر نحو تصاویر به عنوان یک منبع بازنمودی است؛ کرس و ون لیوون این الگوهای نحو بصری را بر اساس کارکرد آنها در ایجاد ارتباط معنادار بین اجزای تصویر به دو الگوی روایتی و الگوی مفهومی تقسیم‌بندی کرده‌اند (همان: ۸۷-۸۹ و ۱۰۹-۱۱۰).

الف) الگوی روایتی: در این الگو که تصاویر، روایتگر هم نامیده می‌شوند، تصاویر به واسطه یک بُردار شناخته می‌شوند که این بردار خطی است که دو سر آن، اجزای مختلف تصویر را به هم مرتبط کرده و مشخص‌کننده کنش و فعالیت عناصر موجود در تصویر است که این امر منجر به انجام فعلی یا کاری در آن می‌شود. در این نوع از تصاویر، اگر هم کنشگر و هم هدف کنش در تصویر باشد، تصویر را گذرا می‌نامیم و اگر تصویری فقط شامل کنشگر و عنصر نشان‌دهنده کنش باشد و هدف در آن نمایان نباشد، آن تصویر را ناگذرا می‌خوانیم (همان).

ب) الگوی مفهومی: تصاویری که دارای بردار کنش نیستند، جزء دسته تصاویر مفهومی‌اند که رخدادی در تصویر وجود ندارد. در این تصاویر اجزاء در حال انجام کنشی نیستند؛ بلکه آنها در وضعیت چیزی بودن، معنایی داشتن، ویژگی معینی داشتن قرار می‌گیرند (زرگربالای جمع و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۹). در این نوع تصاویر، افراد، اشیاء و مکان‌ها به صورت بصری تعریف و تحلیل می‌شوند. این نوع تصاویر خود به سه دسته ساختارهای طبقه بندی، نمادین و تحلیلی تقسیم‌بندی می‌شوند که پرداختن به آنها در این مجال نمی‌گنجد (مراجعه شود: مصلح زاده، ۱۳۹۱: ۲۶).

¹ Narrative pattern

² Conceptual pattern

٣-٢-٢. دیدگاه رشدشناسی گو و فنگ

گو و فنگ (۲۰۱۵) متأثر از ابعاد بازنمایی ارائه شده برای تصاویر توسط کرس و ون لیوون، به بررسی و تأثیر تصاویر از لحاظ روند رشد ادراکی پرداخته‌اند. گو و فنگ اظهار می‌دارند که تصاویر آموزشی همراه با متن مربوطه از کنش اشتراک‌گذاری و بازسازی در مراحل اولیه، به سمت گزارش و تشریح در مقاطع بالاتر باید پیش روند؛ از این رو بررسی این فرایند رشدی همراه با انواع فرایند تصاویر می‌تواند در شکل‌گیری دانش فراگیران و بهبود کیفیت آموزشی آنها مؤثر باشد (Guo & Feng, 2015:115-129). به باور کریستی (۲۰۱۷) این نظریه که به تغییرات رشدی فراگیران می‌پردازد می‌تواند اصولی را فراهم کند که بر پایه آن می‌توان به معلمان این فرصت را داد نقش مؤثرتری در پیشرفت تحصیلی و افزایش کیفیت یادگیری دانش آموزان در مقاطع مختلف تحصیلی داشته باشند و راهکارهای مناسبی برای انجام تکالیف در طول سال تحصیلی ارائه دهند (نقل از روحانی و دیری، ۱۳۹۶: ۱۰۱).

٤- روش‌شناسی پژوهش

روش این پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری این پژوهش شامل سه کتاب عربی متوسطه اول چاپ سال ۱۴۰۰ است که کتاب‌های هر پایه شامل ۱۰ درس می‌باشد. واحدهای مورد تحلیل این پژوهش شامل تصاویر مربوط به بخش اصلی هر درس (تصاویر مربوط به جملات عربی، آموزش قواعد و تمارین هر درس) است که بر اساس معنای بازنمودی نشانه‌شناسی اجتماعی کرس و ون لیوون (۲۰۰۶) و دیدگاه رشدشناسی گو و فنگ (۲۰۱۵) مورد بررسی قرار گرفته است. به منظور گردآوری داده‌ها از چک‌لیست و برای تجزیه و تحلیل آن‌ها از دو رویکرد بررسی فراوانی واژه‌ها و تحلیل محتوا استفاده شد. جهت بررسی روایی داده‌های پژوهش، فراوانی مؤلفه‌ها و توزیع آن به تفکیک توسط هر دو نویسنده این جستار و یک متخصص دیگر در حوزه آموزش زبان عربی صورت پذیرفت و میان یافته‌های آن دو اختلافی ملاحظه نشد.

در جدول ۱ تعداد تصاویر مورد پژوهش اجزای اصلی دروس و همچنین صفحات هر سه کتاب عربی پایه متوسطه اول قابل ملاحظه است.

جدول ۱: توصیف فراوانی تصاویر و تعداد صفحات کتاب‌های عربی نونگاشت دوره متوسطه اول

تعداد صفحات	تعداد تصاویر	کتاب
۱۲۸	۱۵۸	عربی، زبان قرآن پایه هفتم
۱۳۶	۱۹۷	عربی، زبان قرآن پایه هشتم
۱۳۶	۱۳۲	عربی، زبان قرآن پایه نهم
۴۰۰	۴۸۷	مجموع

کتاب‌های مذکور بر اساس مؤلفه‌های مندرج در جدول ۲ مورد بررسی قرار می‌گیرند.

جدول ۲: اجزای معنای بازنمودی در تصاویر در کتاب‌های درسی

(برگرفته از کرس و ون لیون، ۲۰۰۶؛ ارائه شده توسط گو و فنگ، ۲۰۱۵)

زیر مجموعه		مجموعه	حالت
گذرا	روایتی	فرایند یا الگو	بازنمودی
ناگذرا			
ساختار طبقه‌بندی	مفهومی		
ساختار نمادین			
ساختار تحلیلی			
گروهی / فردی		شخصیت	
کارتون (تخیلی) / عکس (واقعی)			
جامعه	بومی	محیط	
مدرسه			
خانواده			
منطقه‌ای	غیر بومی		
جهانی			

٥- واكاوی داده‌ها

در ادامه سه بُعد نشان‌دهنده مفهوم بازنمایی تصاویر شامل فرایند، شخصیت و محیط به منظور بررسی ویژگی‌های بازنمایی تصاویر، ارزیابی فرایند انتقال مفاهیم به کمک تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول و به طور کلی پاسخ به سؤالات پژوهش مورد واكاوی قرار می‌گیرند.

٥-١. بررسی بُعد فرایند یا الگو

پس از بررسی تصاویر از نظر فرایند در بُعد بازنمایی همانطور که در جدول ٣ قابل مشاهده است، هر دو فرایند روایتی و مفهومی در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول ملاحظه می‌شود؛ اما تصاویر با فرایند مفهومی که در آنها اشیاء، انسان‌ها را معرفی می‌کنند اندکی بیشتر از تصاویر با فرایند روایتی است که در آنها کنش و حرکات عناصر انسانی منعکس می‌شود؛ به این صورت که تصاویر کتاب‌های هر سه پایه از نظر فرایند روایتی ٢٣٨ مورد معادل ٤٨/٨٧٪ و تصاویر از نظر فرایند مفهومی ٢٤٩ مورد معادل ٥١/١٢٪ است.

جدول ٣: توصیف فراوانی و درصد فرایندها در تصاویر مورد بررسی

عربی پایه نهم		عربی پایه هشتم		عربی پایه هفتم		کتاب	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	فرایند و زیر مجموعه	
٤٣	٣٢.٥٧٪	٧٥	٣٨.٠٧٪	٥١	٣٢.٢٧٪	گذرا	روایتی
٨	٦.٠٦٪	٣٤	١٧.٢٥٪	٢٧	١٧.٠٨٪	ناگذرا	
١٥	١١.٣٦٪	٣	١.٥٢٪	٠	٠.٠٠٪	طبقه‌بندی	مفهومی
٢	١.٥١٪	٩	٤.٥٦٪	٧	٤.٤٣٪	نمادین	
٦٤	٤٨.٤٨٪	٧٦	٣٨.٥٧٪	٧٣	٤٦.٢٠٪	تحلیلی	
١٣٢	١٠٠.٠٠٪	١٩٧	١٠٠.٠٠٪	١٥٨	١٠٠.٠٠٪	جمع	

بررسی جزئی تصاویر از نظر نوع فرایند در هر یک از پایه‌ها همانطور که در جدول ٣ قابل مشاهده است، نشان می‌دهد که تصاویر با فرایند مفهومی در کتاب‌های عربی پایه هفتم (٨٠ مورد معادل ٥٠/٦٣٪) اندکی بیشتر از تصاویر با فرایند روایتی (٧٨ مورد معادل ٣٦/٤٩٪) است و بیشتر تصاویر روایتی در این پایه، گذرا و بیشتر تصاویر مفهومی، تحلیلی می‌باشد؛ اما در پایه هشتم برخلاف پایه هفتم تصاویر از نظر فرایند روایتی (١٠٩ مورد معادل ٥٥/٣٣٪)

بیشتر از تصاویر با فرآیند مفهومی (۸۸ مورد معادل ۴۶/۶۷٪) است. بیشتر تصاویر روایتی در این پایه هم مانند پایه هفتم، گذرا و بیشتر تصاویر مفهومی نیز تحلیلی است. در پایه نهم برخلاف پایه هشتم تصاویر از نظر فرآیند مفهومی (۸۱ مورد معادل ۶۱/۳۴٪) بیشتر از فرآیند روایتی (۵۱ مورد معادل ۳۸/۶۳٪) است. همچنین در این پایه همانند پایه هفتم و هشتم بیشتر تصاویر روایتی گذرا و بیشتر تصاویر مفهومی تحلیلی است؛ بنابراین تصاویر با فرآیند روایتی در کتاب عربی پایه هشتم بیشتر از دو پایه دیگر مشاهده می‌شود و در کتاب‌های پایه نهم نسبت به دو پایه دیگر میزان تصاویر با فرآیند روایتی کمتر به چشم می‌خورد؛ اما به نسبت تصاویر مفهومی به کار برده شده در این پایه بیشتر است که از این نظر نقطه ضعف به شمار می‌آید؛ زیرا بر اساس دیدگاه رشدشناسی، تصاویر روایتی در صورتی در مسیر رشد ادراکی دانش آموزان قرار می‌گیرند که از فرایندهای روایتی در مقاطع اولیه یعنی پایه هفتم به سوی فرایندهای مفهومی در پایه‌های بعدی پیش روند که در پایه هفتم به دلیل بسامد بالای این نوع تصاویر، نقطه قوت، اما در پایه نهم نقطه ضعف است؛ زیرا بر اساس روند رشد شناسی در پایه نهم می‌بایست تصاویر مفهومی بیشتر روایتی باشند.

۵-۱-۱. تحلیل بصری نمونه تصاویر از نظر بُعد فرآیند روایتی

تصویر ۲: نمونه‌ای از فرآیند روایتی ناگذرا

(عربی هشتم، ۱۴۰۰: ۷۸)

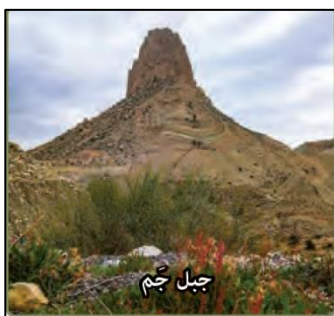
تصویر ۱: نمونه‌ای از فرآیند روایتی گذرا

(عربی هفتم، ۱۴۰۰: ۱۵)

تصاویر شماره ۱ و ۲ که به عنوان نمونه در این بخش ذکر شده هر دو دارای فرآیند روایتی می‌باشد که تصویر شماره ۱ فرآیند روایتی گذرا و تصویر شماره ۲ ناگذرا است. تصویر شماره ۱ از این جهت فرآیند روایتی است که در آن کنش انسانی صورت گرفته است و موضوعی را روایت می‌کند. نوع کنش در این تصویر سؤال معلم از دانش آموزان و واکنش دانش آموزان

نسبت به سؤال معلم است و به این دلیل نوع کنش یا روایت گذرا است که هدف کنش دو طرفه بین معلم و دانش آموز در تصویر وجود دارد. در تصویر شماره ۲ نیز مانند تصویر شماره ۱ به دلیل وجود عنصر انسانی و کنشی که صورت گرفته که همان نگاه کردن پسری با دوربین است، تصویر فرایند روایتی می باشد؛ اما برخلاف تصویر شماره ۱ نوع فرایند روایتی، ناگذرا است؛ زیرا هدف کنش یعنی جایی که این شخص تماشا می کند در تصویر مشخص نیست. بیشتر تصاویر کتاب‌های عربی پایه هشتم از این نوع تصاویرند که برای بازنمایی عمل یا کنشی، آمده‌اند.

۵-۱-۲. تحلیل بصری نمونه تصاویر از نظر بُعد فرایند مفهومی

تصویر ۴: نمونه‌ای از فرایند مفهومی نمادین
(عربی هفتم، ۱۴۰۰: ۱۲)

تصویر ۳: نمونه‌ای از فرایند مفهومی طبقه‌بندی
(عربی نهم، ۱۴۰۰: ۲۴)

تصویر ۵: نمونه‌ای از فرایند مفهومی تحلیلی
(عربی هشتم، ۱۴۰۰: ۳۷)

این تصاویر برخلاف تصاویر روایتی، کنشی در آن‌ها صورت نمی‌گیرد و در آن‌ها اشیاء و انسان‌ها معرفی می‌شوند، پس از نوع فرایند مفهومی‌اند؛ این قبیل تصاویر شامل انواع مختلفی است که در این بخش برای هر نمونه یک تصویر آورده شده است. تصویر ۳ از این رو فرایند مفهومی است که در آن کنشی وجود ندارد و به معرفی اجزاء یا اشیاء داخل تصویر پرداخته است. با توجه به اینکه طبقه‌بندی و دسته‌بندی عناصر موجود در تصویر به منظور فهم موضوع (معرفی انواع تابلوهای راهنمایی و رانندگی) صورت گرفته، از نوع فرایند مفهومی طبقه‌بندی است. یکی از راهکارهای ساده و قدیمی برای معرفی و طبقه‌بندی موضوعات در کتاب‌های آموزشی زبان، استفاده از این نوع تصاویر می‌باشد. تصویر ۴ هم به این دلیل دارای ساخت مفهومی است که در آن کوه به تصویر کشیده شده است، تصویر اساساً ثابت بوده و کنشی در آن صورت نمی‌گیرد و همچنین کنشگری نیز وجود ندارند. تصویر از نظر نوع ساخت مفهومی، ساختار نمادین دارد؛ به دلیل اینکه کوه معانی نمادین گوناگونی دارد؛ مانند استقامت و مقاومت. در تصویر ۵ نیز به دلیل اینکه مفهوم درخت و کاغذ به تصویر کشیده شده است از نوع ساخت مفهومی تحلیلی است؛ زیرا یکی از ویژگی‌های تصاویر دارای ساخت مفهومی تحلیلی، معرفی تصویری ویژگی‌های مفاهیم ارائه شده می‌باشد و بیشتر تصاویر کتاب‌های عربی مخصوصاً پایه هفتم و نهم از این نوع تصاویر می‌باشد که برای معرفی و توصیف تصویری مفاهیم و یادگیری آن‌ها به کار برده شده‌اند.

۲-۵. بررسی بُعد شخصیت

در این پژوهش بُعد شخصیت در تصاویر در ابعاد مختلف مورد بررسی قرار گرفته شد. شخصیت‌ها به صورت گروهی یا فردی و کارتونی یا عکس بررسی شدند. در جدول ۴ تحلیل کمی تصویری که دارای بُعد شخصیت هستند (از مجموع تصاویر) از لحاظ گروهی یا فردی قابل ملاحظه است.

جدول ٤: توصیف فراوانی و درصد شخصیت‌ها (گروهی یا فردی) در تصاویر مورد بررسی

عربی پایه نهم		عربی پایه هشتم		عربی پایه هفتم		کتاب	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	شخصیت و زیر مجموعه	
٪٢٩.٥٤	٣٩	٪٢٧.٤١	٥٤	٪٢٧.٨٤	٤٤	گروهی	گروهی یا فردی
٪١٦.٦٦	٢٢	٪٢٢.٨٤	٤٥	٪٣٢.٢٧	٥١	فردی	فردی
٪٥٣.٧٨	٧١	٪٤٩.٧٤	٩٨	٪٣٩.٨٣	٦٣	بدون شخصیت	

همانطور که در جدول ٤ نشان داده شده، نمود شخصیت‌ها به صورت گروهی در پایه هشتم (٪٢٧.٨٤) و نهم (٪٢٩.٥٤) بیشتر از فردی است و تنها در پایه هفتم تعداد تصاویر فردی (٪٣٢.٢٧) بیشتر از گروهی (٪٢٧.٨٤) است. همچنین تصاویر فردی از پایه هفتم تا نهم روند کاهشی داشته است به طوری که پایه نهم کمترین تصاویر فردی و پایه هفتم بیشترین تصاویر فردی را دارا می‌باشد. همچنین پایه هشتم بیشترین تصاویر گروهی و پایه نهم کمترین تصاویر گروهی را دارند و مابقی تصاویر کتاب‌های هر سه پایه همانطور که در جدول ٤ ذکر شده تصاویر بدون نمود و حضور شخصیت‌ها است.

٥-٢-١. تحلیل بصری نمونه تصاویر از نظر بُعد شخصیت گروهی یا فردی

در تصویر ٦، شخصیت‌ها به صورت گروهی بازنمایی شده‌اند. افراد درون تصویر گروهی از دانش‌آموزان می‌باشند که در حال مطالعه کتاب درسی‌اند که از طریق کنش مشترک افراد داخل تصویر و همچنین متن عربی مربوطه (کانوا یدرسون) به این مورد پی می‌بریم؛ بنابراین در این

تصویر حضور یک یا چند شخصیت خاص به چشم نمی‌خورد و تفاوت‌های فردی دانش آموزان نیز در تصویر نشان داده نشده است؛ بلکه آنها به عنوان گروهی از دانش آموزان دیده می‌شوند؛ از این رو به عنوان شخصیت‌های گروهی محسوب می‌شوند. در تصویر ۷ بر خلاف تصویر ۶ شخصیت‌ها به صورت فردی به نمایش گذاشته شده‌اند؛ در این تصویر دو شخص پزشک و مریض به عنوان شخصیت خاص و مجزا بازنمایی شده‌اند و با توجه به متن عربی مربوط به تصویر یعنی کلمات «طَبیب» و «تَفْحَصین» مربوط به شخصیت فردی پزشک و «المَرَضی» مربوط به شخصیت فردی مریض است؛ بنابراین با توجه به اینکه شخصیت‌های خاص پزشک و مریض و تفاوت‌های فردی آنها (شخص مداوا کننده و شخص مداوا شونده) در تصویر به چشم می‌خورند، این دو به عنوان شخصیت‌های فردی محسوب می‌شوند.

۵-۲-۲. بررسی تصاویر از نظر بُعد شخصیت کارتونی یا عکس

شخصیت‌ها در تصاویر علاوه بر گروهی و فردی، می‌توانند به صورت کارتونی و یا عکس باشند. بنابراین تصاویر به کار رفته در کتاب‌های عربی هر سه پایه از این منظر نیز مورد تحلیل کمی و کیفی قرار گرفتند. در جدول ۵ تحلیل کمی تصاویر هر سه کتاب از لحاظ شخصیت‌های کارتونی یا عکس آورده شده است؛ بنابراین جامعه آماری این قسمت را فقط تصاویری که دارای بُعد شخصیت می‌باشند، تشکیل می‌دهد.

جدول ۵: توصیف فراوانی و درصد شخصیت‌ها (کارتونی یا عکس) در تصاویر مورد بررسی

عربی پایه نهم		عربی پایه هشتم		عربی پایه هفتم		کتاب	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	شخصیت و زیر مجموعه	
۱۱.۴۷٪	۷	۷.۰۷٪	۷	۱۶.۸۴٪	۱۶	کارتون	کارتونی (تخیلی)
۸۸.۵۲٪	۵۴	۹۲.۹۲٪	۹۲	۸۳.۱۵٪	۷۹	عکس	یا عکس (واقعی)

در کتاب‌های عربی هر سه پایه تا حدودی شخصیت‌های تصاویر به صورت کارتونی ارائه شده است و بیشتر شخصیت‌های تصاویر به صورت عکس واقعی می‌باشد. همانطور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود تصاویر کتاب‌های عربی پایه هفتم نسبت به دو پایه دیگر، تصاویر کارتونی بیشتری از لحاظ بُعد شخصیت ارائه شده است (معادل ۱۶.۸۴٪) و در پایه هشتم کمتر از تصاویر کارتونی به نسبت تصاویر واقعی بهره گرفته شده است (معادل ۷.۰۷٪). تصویر ۸

نمونه‌ای از ارائه شخصیت‌ها به صورت کارتونی است. نمونه عکس‌های واقعی شخصیت‌ها را در تصاویر ١، ٢، ٦ و ٧ می‌توان مشاهده کرد.

تصویر ٨: نمونه‌ای از شخصیت‌های کارتونی

(عربی هفتم، ١٤٠٠: ٧٢)

٣-٥. بررسی بُعد محیط

از نظر بُعد محیط، موقعیت مکانی تصاویر بر اساس موقعیت بومی و غیربومی مورد بررسی قرار گرفت. موقعیت‌های بومی شامل محیط جامعه یا شهر، مدرسه و خانواده می‌باشد. موقعیت‌های غیر بومی شامل محیط‌های منطقه‌ای و جهانی است. در جدول ٦ فراوانی و درصد توزیع تصاویر از لحاظ بُعد محیط نشان داده شده است.

جدول ٦: توصیف فراوانی و درصد محیط‌ها (بومی یا غیر بومی) در تصاویر مورد بررسی

عربی پایه نهم		عربی پایه هشتم		عربی پایه هفتم		کتاب	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	محیط و زیرمجموعه	
٪١١.٣٦	١٥	٪٥.٠٧	١٠	٪٣.٧٩	٦	جامعه	بومی
٪١٥.٩٠	٢١	٪٦.٥٩	١٣	٪٦.٩٦	١١	مدرسه	
٪٢.٢٧	٣	٪٠.٠٠	٠	٪١.٢٦	٢	خانواده	
٪٦.٠٦	٨	٪٤.٥٦	٩	٪٢.٥٣	٤	منطقه‌ای	غیربومی
٪٠.٠٠	٠	٪٠.٠٠	٠	٪٠.٠٠	٠	جهانی	
٪٦٤.٣٩	٨٥	٪٨٣.٧٥	١٦٥	٪٨٥.٤٤	١٣٥	بدون بعد محیط	

تحلیل کمی تصاویر نشان‌دهنده این است که در هر سه پایه تصاویر از نظر بُعد محیط که دارای موقعیت یا محیط‌های بومی‌اند از تصاویری که دارای موقعیت‌های غیر بومی‌اند بیشتر می‌باشند. موقعیت‌های بومی جامعه و مدرسه از کتاب‌های پایه هفتم (١٠.٤٨٪) تا نهم (٢٧.٢٦٪) روند صعودی داشته و موقعیت بومی خانواده کمتر در تصاویر این کتاب‌ها استفاده

شده است؛ به طوری که در کتاب‌های پایه هشتم اصلاً از این نوع محیط استفاده نشده است. در کتاب‌های هر سه پایه موقعیت‌های بومی مدرسه بیشتر از سایر موقعیت‌ها به چشم می‌خورد. تصاویر غیر بومی از نوع منطقه‌ای تقریباً به یک میزان در پایه‌های هشتم و نهم وجود دارند اما در پایه هفتم کمتر از این تصاویر استفاده شده است و در هیچ کدام از این تصاویر در هر سه پایه، تصویری که محیط غیر بومی جهانی را بازنمایی کند و یا تصویری که بتوان آن را به مسائل جهانی ربط داد، دیده نمی‌شود؛ بنابراین از نظر محیط غیربومی فقط چند نمونه از محیط‌های منطقه‌ای در تصاویر کتاب‌های مورد بررسی موجود بود. به عنوان نمونه تصویر خانه کعبه در صفحه ۳۴ و مرقد مولوی در ترکیه صفحه ۴۹ عربی پایه هفتم و تصویر دیوار چین در صفحه ۵۸ عربی پایه نهم نمونه‌هایی از این محیط است.

۵-۳-۱. تحلیل بصری نمونه تصاویر از نظر بُعد محیط بومی

تصویر ۱۰: نمونه‌ای از محیط بومی مدرسه

(عربی نهم، ۱۴۰۰: ۱۵)

تصویر ۹: نمونه‌ای از محیط بومی جامعه

(عربی هشتم، ۱۴۰۰: ۹۹)

تصویر ۱۱: نمونه‌ای از محیط بومی خانواده

(عربی هفتم، ۱۴۰۰: ۹۶)

در تصاویر ۹ تا ۱۱ موقعیت‌های بومی جامعه یا محیط اجتماعی، محیط مدرسه و محیط خانواده بازنمایی شده‌اند. یکی از موقعیت‌هایی که در محیط بومی مورد بررسی قرار گرفته،

موقعیت جامعه است. افراد جامعه از طبقه‌های مختلف در آن بازنمایی شده‌اند یا مکان‌هایی که مربوط به جامعه باشند مانند تصویر ۹ که در این قسمت آورده شده است. بنابراین تصویر ۹ نمونه‌ای از محیط جامعه را نشان می‌دهد که افراد مختلف جامعه در محیط باز گرد هم آمده‌اند و در حال تفریح هستند. از نظر گو و فنگ (۲۰۱۵) این نوع از موقعیت، محیط اجتماعی نیز نامیده می‌شوند؛ چون افراد قادرند علایقشان را با یکدیگر به اشتراک بگذارند (به نقل از روحانی و دیری، ۱۳۹۶: ۱۱۹). از پایه هفتم تا نهم محیط بومی مربوط به جامعه یا محیط اجتماعی روند صعودی داشته. محیط دیگری که مورد بررسی قرار گرفت محیط مدرسه بود. بیشتر تصاویر از نظر بُعد موقعیت مربوط به محیط مدرسه است که با توجه به آموزشی بودن کتاب و اینکه این کتاب‌ها مربوط به دانش آموزان است منطقی به نظر می‌رسد؛ مانند تصویر ۱۰ که در آن کلاس درسی مشاهده می‌شود که معلم در حال تدریس است. دانش آموزان لباس‌های فرم مدرسه را بر تن دارند و... محیط بومی دیگر مورد بررسی، محیط خانواده بود. تصویر ۱۱ در آن موقعیتی نشان داده شده که پدر خانواده و فرزندان پسر بیرون از خانه مشغول کشاورزی و مادر خانواده و دختران در داخل خانه مشغول انجام امور خانه‌داری می‌باشند. این تصویر کاملاً نشان‌دهنده محیط خانواده است. محیط خانواده در تصاویر کتاب‌های پایه هفتم تا نهم نسبت به محیط‌های دیگر کمتر به تصویر کشیده شده است و در پایه هشتم اصلاً به تصویر کشیده نشده‌اند و تصاویری هم که در آن موقعیت خانواده به تصویر کشیده شده از نوع غیر واقعی یا کارتونی‌اند مانند تصویر ۱۱. بنابراین در مجموع می‌توان گفت که در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول توجه چندانی به محیط خانواده نشده است.

۵-۳-۲. تحلیل بصری نمونه تصویر از نظر بُعد محیط غیر بومی

تصویر ۱۲: نمونه‌ای از محیط غیربومی منطقه‌ای

(عربی نهم، ۱۴۰۰: ۵۸)

نوع دیگری از محیط مورد بررسی، محیط غیربومی است که خود به دو دسته محیط منطقه‌ای و محیط جهانی تقسیم‌بندی می‌شوند. تصاویر دارای محیط‌های غیربومی نسبت به محیط‌های

بومی کمتر به کار برده شده‌اند و در این میان فقط محیط‌های غیربومی از نوع منطقه‌ای به تصویر کشیده شده‌اند. به عنوان نمونه در تصویر ۱۲ دیوار معروف چین نشان داده شده است که با توجه به موقعیت چین به عنوان محیط غیربومی از نوع منطقه‌ای (قاره آسیا) قلمداد می‌شود. تصاویر غیربومی از نوع جهانی در هیچ یک از تصاویر کتاب‌های هر سه پایه به کار برده نشده است.

۶- بحث و نتیجه‌گیری

بررسی بُعد فرایند در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول نشان‌دهنده این است که در مجموع، تصاویر مفهومی (۲۴۹ مورد معادل ۵۱.۱۲٪) تا حدودی بیشتر از تصاویر روایتی (۲۳۸ معادل ۴۸.۸۷٪) به کار برده شده‌اند؛ تصاویر مفهومی به دانش‌آموزان کمک می‌کنند تا ویژگی‌های افراد و اشیاء بازنمایی شده را بیاموزند و همچنین با ویژگی‌های مکان‌های به تصویر کشیده شده نیز آشنا شوند. در کنار تصاویر مفهومی تصاویر روایتی نیز به کار برده شده‌اند که این قبیل از تصاویر به دانش‌آموزان کمک می‌کند درباره رخدادها و کنش‌ها اطلاعات کسب کنند. نظر به این که از هر دو فرایند روایتی و مفهومی تقریباً به نسبت یکسان استفاده شده، با توجه به آموزشی بودن کتاب و سطح مخاطبان منطقی به نظر می‌رسد. بخش زیادی از فرایندهای مفهومی ارائه شده در تصاویر کتاب‌های هر سه پایه از نوع تحلیلی می‌باشند و فرایندهای مفهومی کمتر به چشم می‌خورد؛ مخصوصاً فرایند مفهومی طبقه‌بندی که در تصاویر کتاب پایه هفتم اصلاً وجود ندارد و در پایه هشتم به ندرت استفاده شده است. تصاویر از نظر فرایند روایتی در پایه هشتم بیشتر از پایه‌های دیگر است و در تصاویر کتاب‌های هر سه پایه بیشتر تصاویر از نظر فرایند روایتی، گذرا می‌باشد. گو و فنگ (۲۰۱۵) اظهار می‌دارند که تصاویر در صورتی در مسیر رشد ادراکی دانش‌آموزان قرار می‌گیرند که از فرایندهای روایتی در مراحل ابتدایی آموزش به سوی فرایندهای مفهومی در مراحل بعدی پیش بروند (Guo & Feng, 2015:115-129). در نتایج تحلیل داده‌های این پژوهش مشخص شد که این تطابق در تصاویر مورد بررسی عربی پایه هفتم تا نهم تا حدودی و نه به صورت کامل شکل گرفته است؛ از کتاب‌های پایه هفتم تصاویر روایتی که کنش‌ها و حرکات انسان را نشان می‌دهند شکل گرفته و در پایه هشتم طبق این الگو تصاویر مفهومی که اشیاء و انسان‌ها را بازنمایی می‌کند بیشتر نشان داده شده است؛ اما در پایه نهم این روند معکوس شده و مجدداً

تصاویر روایتی بیشتر شده و توجه چندانی در این پایه به تصاویر مفهومی نشده است. بنابراین می‌توان گفت که هماهنگی کاملی در فرایند رشدی تصاویر این کتاب در طول زمان با فرایندهای رشدی دانش‌آموزان ایجاد نشده است.

بُعد بازنمایی دیگری که مورد بررسی قرار گرفت، بُعد شخصیت است. از منظر رشدشناسی گو و فنگ انتظار می‌رود که دانش‌آموزان ابتدا و به تدریج از شناخت ویژگی‌های فردی و همچنین تصاویر کارتونی در سال‌های ابتدایی مثلاً پایه هفتم به سمت یادگیری ویژگی‌های کلی و گروهی شخصیت‌ها و تصاویر واقعی یا عکس در پایه‌های بعد حرکت کنند و در مقاطع بالاتر مثلاً در پایه نهم در تصاویر کتاب، شخصیت‌ها در تصاویر به صورت کلی و گروهی و عکس واقعی ارائه شوند. از نظر بررسی شخصیت‌های فردی و گروهی در کتاب‌های هر سه پایه این الگو تقریباً رعایت شده است؛ یعنی از پایه هفتم (مقطع ابتدایی) شخصیت‌ها در تصاویر بیشتر به صورت فردی ارائه شده‌اند و در پایه هشتم و نهم روند تغییر کرده و مطابق با افزایش سن فراگیران و مقطع تحصیلی، تصاویر گروهی بیشتر از فردی ارائه شده است که در این مورد مطابق با روند رشد ادراکی دانش‌آموزان که گو و فنگ (۲۰۱۵) مطرح کرده‌اند می‌باشد. همچنین از این نظر مطابق با نتایج پژوهش زارع (۱۳۹۸) با عنوان "نمود جنسیت، سن و طبقه اجتماعی در کتاب‌های درسی عربی در دوره متوسطه اول در ایران (ارزیابی جامعه‌شناختی)" می‌باشد؛ زیرا در بخشی از نتایج آن پژوهش نیز اشاره شده که تصاویر کتاب‌های مورد بررسی با مراحل سنی دانش‌آموزان متناسب و همسو است. اما از نظر کارتونی و واقعی بودن شخصیت‌های تصاویر این روند رعایت نشده است که ابتدا در مقاطع ابتدایی تصاویر کارتونی بیشتر باشد و در مقاطع بالاتر تصاویر واقعی و این روند رشدی دیده نمی‌شود؛ زیرا در تصاویر کتاب‌های هر سه پایه تصاویر واقعی یا عکس بیشتر از تصاویر کارتونی به کار برده شده‌اند و از این الگو پیروی نکرده‌اند.

آخرین بُعد بازنمایی که در تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول مورد بررسی قرار گرفت، بررسی تصاویر از لحاظ بُعد محیط بود. طبق الگوی رشدشناسی گو و فنگ (۲۰۱۵) محیط تصاویر وقتی به کمک روند رشدی دانش‌آموزان می‌آید که در مقاطع ابتدایی، بیشتر تصاویر به صورت محیط‌های بومی و در مقاطع بالاتر به صورت محیط‌های منطقه‌ای و جهانی ارائه شوند (Guo & Feng, 2015:115-129). در بررسی صورت گرفته از نظر بُعد محیط در تصاویر به کار برده شده، تغییر رشدی از موقعیت‌های بومی در مقاطع ابتدایی یعنی پایه هفتم به موقعیت

های غیر بومی در مقاطع بالاتر یعنی پایه هشتم و نهم مشاهده نشد. پس در تصاویر مورد بررسی از نظر بُعد محیط، روند رشد مشخصی مطابق با الگوی گو و فنگ (۲۰۱۵) دیده نمی‌شود؛ زیرا تصاویر از نظر بُعد محیط بومی نسبت به محیط غیر بومی به صورت گسترده‌تری در تصاویر هر سه پایه دیده می‌شوند و تصاویر از نظر بُعد محیط غیر بومی به صورت محدود ارائه شده‌اند آن هم فقط از نوع منطقه‌ای و تصاویر با ارائه محیط یا موقعیت جهانی یا تصاویری که مسائل جهانی را منتقل می‌کند دیده نمی‌شود.

به طور کلی نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که میان بیشتر ابعاد بازنمایی تصاویر کتاب‌های عربی متوسطه اول از قبیل بُعد فرایندها، بُعد شخصیت‌ها از نظر شخصیت‌های کارتونی و عکس واقعی و بُعد محیط، تطابق کامل و مناسب با الگوهای ارائه شده توسط گو و فنگ لحاظ نشده است و تصاویر به طور کامل مطابق با روند رشد ذهنی ادراکی دانش آموزان نیست. به منظور تحقق اهداف آموزشی تصاویر مطابق با رشد ادراکی و ذهنی دانش آموزان توصیه می‌شود مؤلفان به این موارد توجه کرده و در انتخاب تصاویر در چاپ‌های آتی کتاب، این موارد را مد نظر قرار دهند. بررسی نحوه بازنمایی تصاویر در کتاب‌های عربی متوسطه اول به دست‌اندرکاران این قبیل کتاب‌ها کمک می‌کند که تأثیر استفاده صحیح و مناسب از تصاویر را در یادگیری بهتر زبان عربی مد نظر قرار داده و در هدفمند کردن آن مطابق با الگوی بیان شده برای انتقال مطالب درسی اهتمام بورزند.

منابع

کتابها

عربی

- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (۱۴۰۰ش). عربی، زبان قرآن پایه هفتم دوره اول متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری، وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.

----- (۱۴۰۰ش). عربی، زبان قرآن پایه هشتم دوره اول متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری، وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.
----- (۱۴۰۰ش). عربی، زبان قرآن پایه نهم دوره اول متوسطه، دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری، وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران.

فارسی

- ضمیران، محمد (۱۳۸۳ش)، درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر، تهران: نشر قصه.

انگلیسی

- Guo, N. S., & Feng, D. (2015). **Infusing multiliteracies into English language curriculum: The visual construction of knowledge in English textbooks from ontogenetic perspective.** *Linguistics and Education.*
- Hibbing, A. N., & Rankin-Ericson, J. L. (2003). A picture is worth a thousand words: Using visual image to improve comprehension for middle school struggling readers. *The Reading Teacher, 56*(8), 758-770
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006): **Reading images: The grammar of visual design (2nd ed)**, New York: Routledge.
- **Oxford English Dictionary**, 1989 (second edition): image

پایان نامه‌ها

- نظری طرهان، لایلا (۱۳۹۵ش)، بررسی نشانه‌شناسی تصاویر کتب کودکان بر اساس رویکرد نشانه‌شناسی اجتماعی: مطالعه موردی کتاب فارسی پایه اول دبستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه رازی، کرمانشاه.

مجلات

- احمدی، حبیب و زهرا باباسالاری و سعید یزدانی و علی ربیع (۱۳۹۹ش)، «بررسی تصاویر درسنامه آموزش زبان فارسی، پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان»، سال نهم، شماره ۱، پیاپی ۱۹، صص ۱۲۹-۱۴۸.

- ایراندوست، فاطمه، و مریم جلائی و عباس زارعی تجربه (۱۳۹۹)، تحلیل محتوای کتاب‌های عربی دوره اول متوسطه از منظر جهت‌گیری جنسیتی براساس تکنیک‌های آنروپی‌شانون و تاپسیس، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۵۷، صص ۸۹-۱۱۴.

- تحریریان، محمدحسین و الهام صدری (۱۳۹۲ش)، «تجزیه و تحلیل تصاویر کتاب‌های زبان انگلیسی در مقطع دبیرستان»، مجله زبان‌شناسی کاربردی، سال شانزدهم، شماره ۲، صص ۱۶۰-۱۳۷.

- جلائی، مریم و فاطمه ایراندوست (۱۳۹۸)، تحلیل محتوی الکتب العربیة للمرحلة الثانوية الأولى فی ضوء نظریة الوصف الوظيفی للاستعمال اللغوی، مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربیة وآدابها، العدد ۵۱، صص ۱-۲۴.

- حبیبی، علی‌اصغر و همکاران (۱۳۹۹ش). «ارتباط تصویر و متن در تعامل کودک با داستان‌های کودکان محمد العبد براساس نظریه پری نودلمن». لسان مبین. دوره ۱۲. شماره ۴۱. صص ۱-۲۴.

- روحانی، علی و بشیر جم و زهرا جمشیدزاده (۱۳۹۶ش)، «ارزیابی پیوستگی‌های بین تصویر و متن در کتاب‌های آموزش زبان انگلیسی»، پژوهش‌های زبانشناختی در زبان‌های خارجی، دوره ۵، شماره ۲، صص ۲۸۸-۲۶۹.

- روحانی، علی و خدیجه دیری (۱۳۹۶ش)، «بررسی بعد بازنمایی تصاویر کتاب‌های انگلیسی دوره اول متوسطه در چارچوب نشانه‌شناسی اجتماعی»، پژوهش‌های زبانشناختی در زبان‌های خارجه، دوره ۷، شماره ۱، صص ۹۹-۱۲۸.

- زارع، ساجد و محسن زمانی، (۱۳۹۹)، الهویة الإيرانية فی کتب العربیة المدرسیة بین التشريع والتطبيق (کتب العربیة للثانویة الأولى نموذجاً)، مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربیة وآدابها، العدد ۵۵، صص ۷۳-۹۶.

- زارع، ساجد و حسين كياني و على اصغر كارگر. (١٣٩٨). تجليات النوع الاجتماعي والعمر والطبقة الاجتماعية في كتب العربية المدرسية بالمرحلة الثانوية الأولى في إيران (تقييم اجتماعي)، مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها، العدد ٥٠، صص ٢١-٤٠.
- زارعی زوارکی، اسماعیل و فاطمه جعفرخانی (١٣٩٢ش)، «بررسی کاربرد تصویر در آموزش ویژه»، مجله تعلیم و تربیت استثنایی، سال سیزدهم، شماره ٧، پیاپی ١٢٠، صص ٢٧-٣٦.
- زرگربالای جمع، شیما و شهرام مدرس خیابانی و محمدجواد حجازی (١٣٩٩ش)، «بازنمود متغیرهای اجتماعی در تصاویر کتابهای آموزش زبان انگلیسی «Prospects» در آموزش و پرورش»، فصلنامه زبان شناخت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال یازدهم، شماره ١، صص ٩٣-١١٤.
- ظهرايي، محمد (١٣٨٦ش)، «نقش تصویر و متن در یادگیری»، نشریه علامه، شماره ١٣، صص ٢٤٠-٢٤٩.
- الفاعوري، عوني؛ ايناس أبو عوض (٢٠١٢م)، «أثر استخدام الصورة في تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها في الجامعة الأردنية»، مجلة دراسات العلوم الإنسانية والاجتماعية، دورة ٣٩، العدد ٢، صص ٢٧٥-٢٨٤.

References

Books

Arabic

- Educational research and planning organization (1400 A.H.S). Arabic, The language of the Quran in the seventh grade of the first level of the secondary school, General and secondary theoretical textbook compilation office, Ministry of Education of the Islamic Republic of Iran.
- ----- (1400 A.H.S). Arabic, The language of the Quran in the eighth grade of the first level of the secondary school, General and secondary theoretical textbooks compilation office, Ministry of Education of the Islamic Republic of Iran.
- ----- (1400 A.H.S). Arabic, The language of the Quran in the ninth grade of the first level of the secondary school, General and secondary theoretical textbook compilation office, Ministry of Education of the Islamic Republic of Iran.

Persian

- Zamiran, M., (1383 A.H.S), An introduction to the semiotics of art, Tehran: Qeseh Publication.

English

- Guo, N. S., & Feng, D. (2015). **Infusing multiliteracies into English language curriculum: The visual construction of knowledge in English textbooks from ontogenetic perspective.** *Linguistics and Education*.
- Hibbing, A. N., & Rankin-Ericson, J. L. (2003). A picture is worth a thousand words: Using visual image to improve comprehension for middle school struggling readers. *The Reading Teacher*, 56(8), 758-770
- Kress, G., & van Leeuwen, T. (2006): **Reading images: The grammar of visual design (2nd ed)**, New York: Routledge.
- **Oxford English Dictionary**, 1989 (second edition): image

Theses

- NazariTarhan, L., (1395 A.H.S), Semiotic analysis of children's textbook images based on the social semiotics approach: A case study of a first grade of Persian textbook, Master's thesis, Razi University, Kermanshah.

Magazines

- Ahmadi, H., Babasalari, Z., Yazdani, S., and Rabi, A., (1399 A.H.S), "Examination of the images of Persian language teaching textbooks, research paper on Persian language teaching to non-Persian speakers", 9th year, 19(1), pp. 129-148
- Irandoost, F., Jalaei, M., and ZareiTejareh, A., (1399 A.H.S), Content analysis of Arabic textbooks of the first grade of the secondary school from the perspective of gender orientation based on Shannon entropy and TOPSIS technique. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*, 57, pp. 89-114.
- Tahririan, M., and Sadri, E. (1392 A.H.S), "Analysis of pictures of English language books in high school", *Journal of Applied Linguistics*, 16(2), pp. 137-160.

- Jalaei, M., and Irandoost, F., (1398 A.H.S), content analysis of Arabic books for the first grade of the secondary school in the light of the theory of functional description of language use, Journal of the Iranian Association for Arabic Language and Literature, No. 51, pp. 1-24.
- Habibi, A., et al (1399 A.H.S). "The relationship between image and text in the child's interaction with Muhammad Al-Abd's childish stories based on Perry Nodelman's theory". Lesan Mobin, 12(41). pp. 1-24.
- Rouhani, A. Jam, B., and Jamshidzadeh, Z. (1396 A.H.S), "Evaluation of connections between image and text in English language teaching books", Linguistic Researches in Foreign Languages, 5(2), pp. 269-288.
- Rouhani, A., and Deiri K. (1396 A.H.S), "Investigation of the representation dimension of images of English books of the first grade of the secondary school in the framework of social semiotics", Linguistic Research in Foreign Languages, 7(1), pp. 99-128.
- Zare, S., and Zamani, M. (1399 A.H.S), Iranian identity in the Arabic textbooks of the school between legislation and implementation (the Arabic books for the first grade of secondary school, for example), Journal of the Iranian Association for Arabic Language and Literature, No. 55, pp. 73-96.
- Zare, S., Kiyani, H., and Kargar, A. (1398 A.H.S). Manifestations of social gender, age, and social class in Arabic textbooks for the first grade of the secondary schools in Iran (social assessment), Journal of the Iranian Association for Arabic Language and Literature, No. 50, pp. 21-40.
- ZareiZavaraki, E., and Jafarkhani, F. (1392 A.H.S), "Research on the application of image in special education", Journal of Special Education, 13th year, 7(120), pp. 27-36.
- Zargarbalai-Jama, S., ModaresKhayabani, S., and Hijazi, M. (1399 A.H.S), "Representation of social variables in the pictures of English language teaching books "Prospects" in education", Language Cognition Quarterly, Research Institute of Humanities and Cultural Studies , 11(1), pp. 114-93.
- Zohrabi, M. (1386 A.H.S), "The Role of Image and Text in Learning", Allameh Magazine, No. 13, pp. 249-260.
- Al-Faouri, A., AbuAvaz, I. (2012), "Effect of application of the image in teaching the Arabic language to non-native speakers at the University of Jordan", Journal of Humanities and Social Studies, 39(2), pp. 275-284.

دراسة الوظيفة التمثيلية في صور الكتب العربية

للمرحلة الثانوية الأولى في المدارس الإيرانية

نوع المقالة: أصيلة

بهنام آقائي نژاد، مریم جلائی

ماجستير اللغة العربية وآدابها، جامعة كاشان، كلية اللغات الأجنبية، إيران، كاشان

أستاذة مشاركة في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة كاشان، كلية اللغات الأجنبية، إيران، كاشان

الملخص

نظرًا لأن الصور تلعب دورًا مهمًا في النصوص التعليمية، فإن توظيفها العلمي يؤدي إلى تحسين التعلم كما يزيد من الأداء المعرفي للمتعلمين. في الدراسة الراهنة قمنا بدراسة صور الكتب العربية للمرحلة الثانوية الأولى من حيث الأبعاد المختلفة للوظيفة التمثيلية، بما في ذلك العملية، والشخصية، والبيئة بناءً على السيميولوجيا الاجتماعية لكريس وفان ليوين (٢٠٠٦) وكيفية نقل مفاهيم الصور المناسبة وتطور المتعلمين المعرفي والإدراكي على أساس آراء جو وفنج (٢٠١٥) في علم النفس التنموي كمياً ونوعياً. وأظهرت النتائج أنه في معظم الصور في أبعاد الوظيفة التمثيلية، لا يوجد نمط مناسب في اختيار الصور في السنة السابعة حتى التاسعة وفق عملية التطور المعرفي والإدراكي للمتعلمين؛ لأنه عند دراسة بُعد العملية، لم تتم ملاحظة التغيرات التنموية والمعرفية من طريقة العملية السردية إلى العملية المفاهيمية في صور كتب الصف السابع إلى التاسع بشكل كامل. في البعد الشخصي، لم يتم ملاحظة التغيرات التنموية والمعرفية من الصور الكارتونية إلى الصور الواقعية، وتم استخدام الشخصيات الفردية والجماعية فقط إلى حد ما. من حيث البعد البيئي، لا توجد تغييرات تنموية ومعرفية من البيئات الأصلية إلى غير الأصلية في صور الصف السابع إلى التاسع. نتائج هذا البحث تساعد المؤلفين في الإصدارات المستقبلية من هذه الكتب على اختيار الصور المناسبة مع التغيرات التنموية والمعرفية للمتعلمين لتسهيل تعليم العربية وتعلمها.

الكلمات الرئيسية: الصورة، البعد التمثيلي، الكتب العربية للمرحلة الثانوية الأولى، السيميائية الاجتماعية لكريس وفان

ليوين، آراء جو وفنج في علم النفس التطويري.

Examining the representational mode in the images of first grade of high school Arabic textbooks

Article Type: Research

Behnam Aghaei Nezhad , Maryam Jalaei

M.A in Arabic Language and Literature,
University of Kashan, Faculty of Foreign Languages, Iran, Kashan,
Professor Associate of Arabic Language and Literature, University of Kashan
, Faculty of Foreign Languages Iran, Kashan

Abstract

Since images play a significant role in educational texts, its systematic application could simplify learning and increase learners' cognitive performance. In present study, images of first grade of high school Arabic textbooks were qualitatively and quantitatively analyzed in terms of various aspects of representation, including development, character and setting based on the social semiotics of Kress & van Leeuwen (2006) and in what manner to convey the meaning of images proper to learners' knowledge and their cognitive and perceptual progress on the basis of Guo and Feng's Ontogenetic perspective (2015). The results displayed that in most images in the modes of representational meaning, there is no appropriate pattern in the selection of images in the seventh to ninth grades in accordance with the procedure of cognitive and perceptual progress of learners; Because in reviewing the development mode, progressive and cognitive changes have not been fully observed from the narrative process method to the concept in the pictures of seventh to ninth grade textbooks. In the character mode, progressive and cognitive changes from cartoon images to real images have not been observed and only individual and group characters have been used to some extent. In terms of setting mode, there are no progressive and cognitive changes from indigenous to non-indigenous environments in the seventh to ninth grade images. The results of this research can assist the authors to select appropriate images with developmental and cognitive modifications of learners to facilitate their learning in future editions of these textbooks.

Keywords: images, representational mode, first grade high school Arabic textbooks, social semiotics of Kress and van Leeuwen, ontogenetic of Gou and Feng.

* Corresponding Author

maryamjalaei@gmail.com